

szemantikai jellemzőik, tehát jelentéstartalmuk szerint vizsgáljuk. De van-e megfelelő, egyértelmű nyelvezet? Újabb kérdés, hogy egy tezaurusz összeállításakor mennyire tudjuk objektíven megállapítani, hogy egy fogalom benne foglaltatik-e egy másikban vagy sem, tehát elegendő-e felvenni egy fogalmat, vagy többre van szükség. A számítógépes adatkeresésnél pedig alapvető szempont, hogy az információ ne csak benne legyen a címben, hanem a gép tárolni és visszakeresni is tudja. Végül sokat vitatott kérdés az is, hogy a dokumentum-elemzéshez használt információegységek mennyire legyenek általános értelműek (tehát hogy minél többen értsék-e őket vagy inkább csak egy-egy szakterület specialistái); illetve az, hogy milyen hosszú legyen a cím, a hosszú vagy a rövid cím jobb információértékű-e.

A hetvenkét tanulmányból nehezen lehet általánosabb következtetéseket levonni arra nézve, hogy a cím mennyire hasznos mint a dokumentumtartalom kifejező-

sének eszköze. Valamennyi tanulmány eredményei vitathatók, s a módszerek is tökéletesítésre szorulnak.

Hivatkozások

1. Guide pour la rédaction des résumés d'auteurs destinés à la publication = *Documentaliste*, 1969. 6. sz. p. 26.
2. LUHN, H. P.: The automatic creation of literature abstracts = *IBM J. Res. Dev.* 2. köt. 2. sz. 1958. p. 159–165., Keyword-in-context index for technical literature (KWIC Index) = *Amer. Docum.* 11. köt. 4. sz. 1960. p. 288–295.

/FONDIN, H.: *Le titre comme élément de description du contenu d'un document* = *Documentaliste*, 19. köt. 1. sz. 1982. p. 3–15./

(Ferch Magda)

A szakkönyvtáros tevékenysége az angolszász egyetemi könyvtárakban

Az egyetemi könyvtáraknak látogatóikkal – a tanulókkal, oktatókkal, kutatókkal – szoros együttműködést kell kialakítaniuk. Ez teszi lehetővé azt, hogy a felhasználók „személyre szabott” szolgáltatásokban részesüljenek.

A „szakkönyvtáros” (subject specialist) megnevezés az angolszász irodalomban – noha tartalma mindmáig pontosan nincs is meghatározva – egyre gyakrabban fordul elő. Az alábbiakban ezért nyolc, 1967 és 1977 között megjelent idevágó tanulmány figyelembevételével kíséreljük meg összefoglalni a szakkönyvtáros-pályakép tisztázásának eddigi eredményeit. A tanulmányokból ötöt angol, három pedig amerikai könyvtárosok írtak.

Nyomukban olyan pályakép sejlik fel, amely a jövőre nézve ideális elemeket tartalmaz. Első változatát *Humphreys* (Anglia) [1] és *Danton* [2] (USA) egy 1966-ban megrendezett könyvtári kongresszuson mutatta be. Az ott vitatott szakkönyvtárosi pályaképet 1974-ben *Crossley* [3] (Anglia) és *Coppin* [4] (USA) egészíti ki.

A szóban forgó tanulmányok másik része hosszú időn keresztül végzett kísérleteket értékel ki. *Guttsman* [5] (Anglia) 1973-ban publikálta azokat a problémákat, amelyek a szakkönyvtárosi funkció szervezésével kapcsolatban merülnek meg. *Michalak* [6] (USA) 1976-ban az indianai egyetemi könyvtárban szervezett szakkönyvtárosi munka- és feladatköröket elemezte. *Horton* [7] (Anglia) 1977-ben írt tanulmányában számol be azokról a kísérletekről, amelyek végül is alapvetően megváltoztatták a könyvtár és az egyetem közötti korábbi kapcsolatot.

E területen a bradfordi egyetemi könyvtár volt a legkövetkezetesebb: ezért *Woodhead* [8] úgy véli, hogy a Bradfordban elért eredmények közelítik meg leginkább a szakkönyvtárosi funkció „inkamálódását”.

A szakkönyvtáros fogalmának meghatározása.

Történelmi visszatekintés

Az angolszász országokban a szakkönyvtáros fogalmát nem értelmezték egyöntetűen. Az értelmezésekben levő hasonlóságok és különbségek mindig az egyes szerzők véleményét tükrözték.

Az angolszász könyvtártudományi szótár szerint a „subject specialist” olyan könyvtári személy, ill. típus, aki az oktatási és kutatóintézetek, a nemzeti és egyetemi könyvtárak keretében végzendő munkára alkalmas. Az alapfelgondolás az, hogy olyan könyvtáros-profil kell kialakítani, amely tartalmazza valamely szakterület ismeretét és a könyvtári feladatok megoldására való képességet. Még az iménti körülírást illetően sem volt sokáig teljes egység azonban az angolszász szakemberek körében.

Hosszabb ideig azon folyt a vita, hogy a szakkönyvtáros képzettségében mi az elsődleges vagy a fontosabb: a szakterületi vagy a könyvtárosi felkészültség-e.

A 60-as években – végre – a kettős képzettség koncepciója jut érvényre, és az angolszász könyvtárosok mindennapi szókincsébe belekerül a „szakkönyvtáros”

kifejezés is. Az ilyen képzettségűek gyakorlati alkalmazása egyre kézzelfoghatóbb eredményeket produkált.

Ebben a folyamatban a német egyetemi könyvtárak példája igen fontos szerepet játszott. Mint Crossley megjegyzi a német „Referent” szó, amely a „szakkönyvtáros” megfelelője, a nagy tudós könyvtárosok tradíciójának a folytatását jelenti.

Ha manapság még néhány angol vagy amerikai könyvtáros védi is az általános könyvtáros elsőbbségét, ez már csak „utóvédharc”. A kérdés korántsem úgy fogalmazódik meg, hogy hasznos-e a kettős képzettségűek jelenléte, hanem úgy, hogy miképpen lehet felkészültségüket és munkájukat a leghatékonyabban kihasználni.

Mit hoz a jövő? Humphreys és mások szerint a könyvtárak automatizálása tovább fokozza a szakkönyvtárosok munkájának szükségességét. Az automatizált információkereső rendszerek növelik az igényt az olyan alkalmazottak iránt, akik e rendszerek tartalmának szakértői, és megfelelő technikai ismeretek birtokában megfelelő kérdésfeltevések megfogalmazására is képesek.

A szakkönyvtáros funkciói

Az említett tanulmányok szerzői mind egyetértenek abban, hogy mik legyenek az egyetemi könyvtárak keretein belül a szakkönyvtárosok feladatai. Ezek két pólus köré csoportosíthatók:

a) a szakterületi „tartalmakat” hordozó könyvtári munka – a szerzeményezés, az olvasó bibliográfiai segítése, a gyűjteményszervezés – végzése;

b) a felhasználóval a folyamatos és állandó jellegű személyes kapcsolattartás.

Egy quebeci könyvtárosnak az a meggyőződése, hogy az egyetemi könyvtárakban alapvető követelmény a szerzeményezés és az olvasószolgálat összehangolása, hiszen az olvasószolgálat és az állományfejlesztés között szoros összefüggés van. Amikor a könyvtár úgy gyarapítja állományát, hogy előzetesen konzultál a felhasználókkal a nekik szükséges anyagok felől, akkor a gyűjtemény a felhasználók valóságos igényét tükrözi. Az ideális az lenne, ha személyükben is ugyanazok végeznék az állomány gyarapítását és az olvasószolgálatot.

Ezt az elképzelést a szakkönyvtárosok megjelenése teszi megvalósíthatóvá, mert a beszerzések kiválasztása és az olvasó segítése az ő tevékenységükben egységet alkothat.

Különböző meggyőzések vannak arra nézve, hogy a gyarapítás felelőssége kit terheljen. Az egyetem mint tanuló és oktató-kutató közösség legyen-e jogosult a beszerzésre, vagy a könyvtárnak van autonóm joga a beszerzendő anyag kiválasztására. Coppin úgy véli, hogy nemcsak az egyetem felelős az állomány gyarapításáért. A dokumentumállomány – még ha csak egy-egy szakterületről van is szó – mindig komplex dolog, ezért a

válogatást csak az egyetemre bízni nagy hiba lenne, hiszen a másodlagos és kiegészítő területek ismerete is szükséges a helyes válogatáshoz és beszerzéshez. A könyvtár azonban egyedül szintén nem dönthet a gyarapítások kérdéseiben.

Ezen a ponton a *kulcsembert a szakkönyvtáros*, – írja Guttsman, s az egyetlen megoldás a könyvtárosok szakosítása, hogy kiegyensúlyozott gyűjtemény jöjjön létre az egyetem és a könyvtár közötti értelmes dialógus eredményeként.

Ha a szakkönyvtáros egy meghatározott szakterület dokumentumhalmazát át tudja tekinteni, akkor azt használni is tudja, s így az olvasószolgálat előfeltételeinek is birtokában van. Az olvasók igényeinek kielégítése ebben az értelemben az ő *válogató és beszerző munkájának* köszönhető.

A feladatok ilyen integrációja csak az egyetem és a könyvtár egymáshoz közeledésében lehetséges. Ebben is döntő szerepe van a szakkönyvtárosnak. Minden itt feldolgozott tanulmány *a könyvtár és az egyetemi karok közötti kapcsolat* fontosságát hangsúlyozza, és közvetítőként mindig a szakkönyvtárost emeli ki. Az intézményesített módzatok, mint a kapcsolattartás lehetőségei, kevésbé hatékonyak. A könyvtárosnak az egyetemi karok hivatalos munkájában ugyan részt kell vennie, de ez önmagában nem „üdvözt”. Személyes kapcsolatok kialakítására van szükség, részt kell vennie az egyetem életében. De még jobb és hasznosabb a dolog szempontjából, ha a könyvtáros is beletartozik egy-egy kutatócsoportba.

A *hallgatók megismerése* sem problémamentes. A felmérések és kérdőívek ehhez nem eléggé megbízhatók. E téren is jobb a közvetlen kapcsolat. Pl. Bradfordban olyan felhasználói összejöveteleket tartanak, amelyen oktatók, hallgatók és könyvtárosok segítik és egészítik ki egymást. Ennek a kapcsolatnak az eredménye önmagáért beszél: arra a kérdésre, hogy a hallgatók majdani kutatómunkájukhoz a szakkönyvtáros segítségét kérik fogják-e, a hallgatók 80%-a igennel válaszolt.

Ha a szakkönyvtáros jól ismeri szakterületét, akkor *elnyeri a felhasználó bizalmát*. Ha az egyetemi dolgozó saját szakterületének partnerét látja a könyvtárosban, olyan embert, aki netán el is olvassa megjelent cikkeit, sőt, saját kutatásai is vannak, akkor kölcsönös megbecsülés és egyenrangú kapcsolat alakul ki közöttük.

Az egyetemi könyvtáron belül a szakkönyvtáros az összekötő a könyvtári feladatok megoldása és a között az állandó erőfeszítés között, ami a felhasználóhoz való közeledés jegyében folyik. A szakkönyvtáros munkája az egyetemi oktató és kutatómunka aktív része. A szakkönyvtárosnak nem szabad saját könyvtári munkáját előtérbe helyeznie, mintha annak célja önmagában volna. A szakkönyvtáros mint az egyetem és a könyvtár alkalmazottja, különleges helyzetben van. Horton szerint ő *népszerűsíti a könyvtárat* az egyetem keretein belül.

Az alapképzés és a folyamatos képzés ellentmondásai

A szerzőket – mint láttuk – teljes egyöntetűség jellemzi, amikor a szakkönyvtárosi funkció meghatározásáról van szó, de nem akkor, amikor a képzési modellek meghatározására kerül sor.

Danton a magas színvonalú alapképzés szükségességére hívja fel a figyelmet. Német hatásra az európai országok nagyobb részében ilyen képzettséget követelnek. Ehhez tartozik az egyetemi doktorátus, több idegen nyelv ismerete és a felsőfokú könyvtárosi képzettség is. Az angolszász országokban az egyetemi doktorátussal rendelkező alkalmazott igen ritka, sőt az egyetemi végzettség sem található meg mindenhol. Így a német „Referent” kifejezés ideának tűnik, jöllehet a szerzők elismerik ennek kívánatosságát.

Lundy és Holbrook [9] is úgy gondolja, hogy a szakkönyvtáros optimális képzettségéhez egy bizonyos tudományág legmagasabbfokú egyetemi diplomájának, a folyamatos gyakorlatnak és a magasszintű könyvtári képzettségnek kellene egyesülnie.

Sok könyvtáros, mint pl. Humpreys, a valóság láttán a szakterületi ismereteket illetően kénytelen engedményeket tenni. Helybeni ismeretek megszerzésével – mondja, esetleg helyettesíteni, illetőleg pótolni lehet őket. Az általa megkérdezett szakkönyvtárosok egy része is úgy gondolja, hogy a gyakorlat és a tapasztalat elég egy-egy szakterület dokumentációjának és terminológiájának stb. megismerésére. Persze az élet maga cáfolja meg ezt a véleményt: nyilvánvalóan nem véletlen az, hogy mindenhol, ahol csak tehetik az egyetemi végzettséggel rendelkezőkre bízják a beszerzések kiválasztását, noha esetleg egyáltalán nincs is gyakorlatuk.

A kvalifikált könyvtáros-utánpótlásban, különösen az orvosi, jogi és a műszaki tudományok területén vannak nehézségek. Crossley szerint azt a hallgatót, aki 5–8 évet tanul az egyetemi doktorátus megszerzéséért, nem csábítja a könyvtárosi pálya.

A szakkönyvtárosok között alig akad olyan, akinek ne humán szak lenne a nem könyvtáros szakja. A londoni University College-ban – noha már több mint húsz éve bevezették a szakkönyvtárosi munkakört – csak két szakkönyvtárosnak van természettudományi diplomája; a bradfordi egyetemen a biológia és fizika területének szakkönyvtárosai földrajzból és történelemből szereztek diplomájukat. Humpreys nem tartja jónak a humán diplomával rendelkező szakkönyvtárosoknak természettudományi területen történő alkalmazását, mert számukra ez idegen területet, és nem tudnak elmélyülni benne.

Ha egyszer az a cél, hogy a szakkönyvtáros egy szakterület egyetemi diplomáját megszerezze, akkor a tanulásban hosszú időn keresztül kell – kellene – támogatni őt. Biztosítani kell számára a munkaidő alatti

tanulást, segítséget kell nyújtani neki a kutatásban is. Coppin azt javasolja, hogy a szakkönyvtárosnak időt és pénzt kell adni ahhoz, hogy szakterülete tudományos konferenciáin részt vehessen, miután ezek is fontos információs csatornák. Ma már valóban egyre több könyvtár teszi lehetővé azt, hogy könyvtárosaik munkaidőn belül saját kutatásokat végezzenek. Pl. a koppenhágai királyi könyvtár szakkönyvtárosai naponta két órát saját kutatási témájukon dolgoznak. Valahol itt van a probléma megoldása, már ami a természettudományos képzettségű alkalmazottak utánpótlását illeti. A Woodhead megkérdezte szakkönyvtárosok egybehangzóan azt állították, hogy a munkájukkal való megelégedettségük foka közvetlenül függ attól, hogy résztvesznek-e az egyetem kutatói és oktatói tevékenységében. Ehhez járul még a tanulmányaikhoz és saját kutatásaikhoz szükséges időnek a könyvtár által való rendelkezésre bocsátása is.

Az egyetemi könyvtár szervezésének ellentmondásai

Három tanulmány szerzője nagy fontosságot tulajdonít azoknak a szervezési kérdéseknek, amelyeket az egyetemi könyvtáron belül a könyvtárosok szakosodása vet fel.

A szervezési problematika már akkor megjelenik, ha az egyes nagyobb tudományterületeket fel kell osztani a szakkönyvtárosok között.

A legjobb módszernek látszik a dolgot az egyetemi oktatási struktúrára alapozni. A szétoztást a szóban forgó tudományágak struktúrája határozza meg. Bradfordban a humán tudományokat pl. szétbontották, mert túlságosan heterogénnek tartották őket, és különböző könyvtárosokat bíztak meg gondozásukkal. Hasonló felosztás a mérnöki tudományok területén viszont nem volt lehetséges, mert ezek az egyetemen relatív egységet képeznek.

Az ideális az lenne, ha a szakkönyvtárosok száma megegyezne az egyetem szakágainak számával. De maga az egyetem szó is sokféle területet jelent, így a könyvtárosok számát nem lehet ehhez mérni. Bizonyos tudományterületek összességének áttekintésére speciálisan képzett könyvtárosok kellenének, „hiper-szakkönyvtárosok”.

Bonyolultabb kérdés a szakkönyvtárosok csoportjának a könyvtár általános tevékenységébe való bekapcsolódása, ez ugyanis mindenképpen érinti a hagyományos könyvtári szervezetet. A szakkönyvtáros idejének legnagyobb részét a maga saját szakterületének kell szentelnie, ennek megfelelően minden rutinfeladat alól fel kell szabadítani.

A könyvtárnak funkcionális felosztást kell tennie a rutin jellegű és tudományos szolgálat között. Ez a felosztás a következő lehet:

- a könyvtári személyzet felosztása a két szolgálat típus között,
- a könyvtárosok munkaidejének felosztása a két tevékenységi terület között.

Mindkét megoldás helyessége vitatható. Sokkal jobb az az egyre erősödő felfogás, amely szerint a rutin jellegű feladatokat a könyvtáron belül centralizálni kell. Ezeket a könyvtárkezelők végeztetik, akiket azonban előzőleg alaposan ki kell képezni.

Bradfordban az 1969. évi radikális reform ezt az elvet képviselte. Az egyetem megszorított kéréseit csak úgy tudták kielégíteni, hogy a szakkönyvtárosokat min-

den rutin jellegű feladat alól mentesítették. Így az információs szolgálat erőteljesen fejlődhetett. A szakkönyvtárosok magas szintű szolgáltatással tudták segíteni a felhasználókat. A könyvtár keretei között a szelektív információterjesztés is kialakulhatott a mérnöki tudományok, a piackutatás, a matematika, a gyógyszerészet, a pszichológia, a biológia és a kémia területén.

A könyvtárosok szakosítása az angolszász országokban még viszonylag új dolog, így a további eredmények még váratnak magukra. De azokon az egyetemeken, ahol már végbement, ott a könyvtárosok és a felhasználók egyaránt elégedettek vele.

Hivatkozások

1. HUMPHREYS, K.: The Subject specialist in national and university libraries = Libri, 17. k. 1967. p. 29–41.
2. DANTON, P. J.: The Subject specialist in national and university libraries, with special reference to book selection = Libri, 17. k. 1967. p. 42–58.
3. CROSSLEY, Ch. A.: The Subject specialist librarian in an academic library: his role and place = Aslib Proceedings, 26. k. 6. sz. 1974. p. 236–249.
4. COPPIN, A.: The Subject specialist in the academic library staff = Libri, 24. k. 1974. p. 122–128.
5. GUTTSMAN, W. L.: Subject specialization in academic libraries: some preliminary observations on role conflict and organizational stress = Journal of Librarianship, 5. k. 1973. p. 1–8.
6. MICHALAK, Th. J.: Library services to the graduate community: the role of the subject specialist librarian = College and Research Libraries, 37. k. 3. sz. 1976. p. 257–265.
7. HORTON, J. J.: Library liaison with social scientists: relationship in a university context. = Aslib Proceedings, 29. k. 4. sz. 1977. p. 146–156.
8. WOODHEAD, P.: Subject specialization in three British university libraries: a critical survey = Libri, 24. k. 1974. p. 30–60.
9. LUNDY, C.–HOLBROOK, A.: The Subject specialist in polytechnic libraries = New Library World, 73. k. 1972. p. 393–396.

/MINGAM, M.: La fonction de bibliothécaire spécialiste dans les bibliothèques universitaires anglo-saxonnes = Bulletin des Bibliothèques de France, 26. köt. 3. sz. 1981. p. 139–145./

(Csengődy Eszter)

Könyvtárak, technika, információs piac

Bár 1960 óta számos cikk bizonygatta a könyvtár közelgő elmúlását, a könyvtárak mégis élnek. Alkalmazkodva a változó világhoz továbbra is szolgálják a hálás használók millióit, még ha tevékenységüket a gazdasági nehézségek szorításában kell is folytatniuk.

A jóslások veszélye

Akik manapság az évkönyvek, a papírra nyomtatás minden formája, a könyvtárak és a könyvtárosok alkotását hangoztatják, úgy vélik, hogy az „elavult” könyvre/könyvtárra a kegyelemdőfészt az új elektronikus technikával felvértezett információs vállalkozók új agresszív nemzedéke fogja adni. A jóslat nagyon is ismerős, emlékezzünk csak a 60-as években a számítógépek és elektromos információhordozók első hullámát fogadó

túlradó lelkesedésre, amikor hasonlóképpen bizonyosra vették a könyvek/könyvtárak elkerülhetetlen halálát.

Jelenleg fennáll annak veszélye, hogy a könyvtárak fenntartói, ha nem fogadják a jövőbeli kéréseket kellő kritikával, elhanyagolják vagy akár le is írják a könyvtárakat az ígéretesebbnek hitt, de még korántsem kipróbált vagy éppen nem is létező újabb technika reményében. Az utóbbi két évtized tapasztalatai arra figyelmeztetnek, hogy az információs technika újdonságai gyakran a vártnál költségesebbek és problematikusabbak. Az újabb és újabb technikai eszközök/vívmányok érthetően felgyújtják sokak képzeletét, s a jövőt illető következtetésekre sarkallnak. A tudományosan megalapozott prognózist nem hagyhatjuk figyelmen kívül, de még kevésbé kritika nélkül. A megannyi téves előrejelzés tanulságaként leszögezhetjük, hogy elfogadható biztonsággal lehetetlen a jövőbe látni. Egy-két példa a jóslások megbízha-